

Sygn. akt III CSK 309/14

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 13 maja 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Maria Szulc

SSN Dariusz Zawistowski

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z powództwa K. G.
przeciwko B. M.-G.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej
w dniu 13 maja 2015 r.,
skargi kasacyjnej powódki
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 20 lutego 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Pozwana B. M.-G. nabyła od swej pasierbicy K. J., umową z dnia 29 grudnia 2009 r. zawartą w formie aktu notarialnego, nieruchomości położoną w K. za kwotę 800 000 zł płatną w dwu równych ratach, zobowiązując się do zapłaty odsetek w wysokości 6% rocznie. Jednocześnie - na podstawie art. 777 § 1 pkt 4 k.p.c. - poddała się egzekucji. Przed zawarciem umowy zapłaciła na poczet ceny kwotę 50 000 zł, a następnie w dniu 24 grudnia 2010 r. uiściła pierwszą ratę w wysokości 400 000 zł.

W dniu 8 grudnia 2011 r. K. J. podarowała swej matce - powódce K. G. - swoją wierzytelność w stosunku do pozwanej, wynikającą z tytułu ceny sprzedaży tej nieruchomości, w kwocie 447 342,47 zł z odsetkami od kwoty 400 000 zł, liczonymi do dnia 25 grudnia 2010 r. Pismem z dnia 27 grudnia 2011 r. zawiadomiła pozwaną, że dokonała przelewu przysługującej jej wierzytelności.

Pozwana nie uiściła przelanej wierzytelności, w związku z czym powódka wystąpiła o nadanie klauzuli wykonalności aktowi notarialnemu obejmującemu umowę sprzedaży nieruchomości z dnia 29 grudnia 2009 r. Postanowieniem z dnia 23 marca 2013 r. Sąd Rejonowy nadał tę klauzulę do kwoty 400 000 zł - na rzecz powódki jako następczyni prawnej sprzedającej - oddalając wniosek w zakresie odsetek. W tej sytuacji powódka wystąpiła o zasądzenie od pozwanej kwoty 102 353,15 zł, na którą złożyły się należności z tytułu umówionych odsetek od ceny sprzedaży nieruchomości.

Sąd Okręgowy w K. wyrokiem z dnia 30 sierpnia 2013 r., po ustaleniu wysokości dochodzonej należności, uwzględnił powództwo do kwoty 81 410,68 zł, natomiast w pozostałym zakresie je oddalił. Powołując się na w zasadzie bezsporny stan faktyczny, ustalił również, że K. J. - jako córka - i pozwana - jako wdowa - są z mocy ustawy spadkobierczyniami po A. G. i nabyły spadek po nim po połowie. Przed Sądem Rejonowym w K. toczy się postępowanie o dział spadku po A. G., w którym K. J. wniosła m.in. o rozliczenie długów spadkowych.

Wydając wyrok uwzględniający powództwo, Sąd Okręgowy oddalił zarzut pozwanej mający wskazywać na - jej zdaniem - nieważność umowy sprzedaży

nieruchomości z dnia 29 grudnia 2009 r. z powodu sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, a także zarzut bezskuteczności tej umowy jako dokonanej z pokrzywdzeniem pozwanej. Sąd nie uwzględnił również zgłoszonego przez pozwaną zarzutu potrącenia z dochodzonej wierzytelności kwoty 112 735,83 zł, którą - jak twierdziła - pokryła część długów spadkowych po A. G. Nie wziął także pod uwagę potrącenia tej kwoty - jako aktu materialnoprawnego - dokonanego poza toczącym się między stronami postępowaniem. W tym zakresie Sąd Okręgowy przyjął, że uwzględnieniu potrącenia w niniejszym postępowaniu sprzeciwia się unormowanie zawarte w art. 686 k.p.c. w związku z art. 1034 k.c.

Po rozpoznaniu apelacji pozwanej Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 20 lutego 2014 r. zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w ten sposób, że uwzględnione przez ten Sąd powództwo oddalił. Nie podzielił stanowiska, że w niniejszym postępowaniu wyłączone jest uwzględnienie zarzutu potrącenia i przyjął, że pozwana - jako dłużnik - może skutecznie ponieść wobec powódki zarzut potrącenia wierzytelności z tytułu spłaty długów spadkowych po A. G. W związku z tym, że wysokość potrącannej kwoty przewyższa dochodzoną należność, Sąd Apelacyjny powództwo oddalił.

W skardze kasacyjnej powódki zarzucono naruszenie art. 505 pkt 4 k.c. przez błędną wykładnię oraz art. 686 w związku z art. 688 i 618 § 2 k.p.c. przez rozstrzygnięcie w przedmiocie zarzutu potrącenia obejmującego roszczenie, które nie mogło być w tym postępowaniu osądzone. Wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Prokurator Generalny, działając na podstawie art. 398⁸ § 1 k.p.c., zajął stanowisko, że skarga kasacyjna jest uzasadniona i w związku z tym powinna być uwzględniona.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Model postępowań o dział spadku, zniesienie współwłasności oraz o podział majątku wspólnego małżonków po ustaniu wspólności majątkowej - ustanowiony przepisami art. 151 dekretu z dnia 8 listopada 1946 r. o postępowaniu spadkowym (Dz.U. Nr 63, poz. 346 ze zm.) oraz art. 38 dekretu z dnia 8 listopada 1946 r. o postępowaniu niespornym z zakresu prawa rzeczowego (Dz.U. Nr 63, poz. 345

ze zm.) - został oparty na założeniu, że orzeczenie sądu nie może ograniczać się tylko do podziału rzeczy i praw majątkowych, ale powinno obejmować cały kompleks stosunków zachodzących między współwłaścicielami (spadkobiercami), łączących się ze wspólnością majątku. Współcześnie normę konstrukcyjną tego modelu w postępowaniu o dział spadku stanowi art. 686 k.p.c., stosowany - przez art. 688 k.p.c. - wespół z art. 618 § 2 i 3 k.p.c. (por. także art. 567 § 3 k.p.c.). Zgodnie z tym przepisem, w postępowaniu o dział spadku sąd rozstrzyga o wzajemnych roszczeniach między współspadkobiercami, wśród których są także są wymienione *expressis verbis* roszczenia z tytułu poczynionych na spadek nakładów oraz spłaconych długów spadkowych. Celem postępowania o dział spadku jest więc komplementarne i ostateczne dokonanie podziału majątku spadkowego oraz rozliczenia między spadkobiercami.

Z art. 686 w związku z art. 618 § 2 k.p.c. wynika również, że z chwilą wszczęcia postępowania o dział spadku kształtuje się i utrwała wyłączna właściwość sądu prowadzącego postępowanie działowe w zakresie wszystkich roszczeń w tym przepisie przewidzianych. Dochodzi także do obligatoryjnej, ustawowej kumulacji roszczeń wymienionych w art. 686 k.p.c., w związku z czym odrębne postępowanie w sprawach dotyczących tych roszczeń nie może się toczyć; wszczęcie odrębnej sprawy nie jest dopuszczalne, a sprawy będące w toku są przekazywane do sądu prowadzącego postępowanie działowe lub łączone z tą sprawą (por. § 146 w związku z § 137 rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych, jedn. tekst: Dz.U. z 2014 r., poz. 259).

Użycie w art. 686 k.p.c. sformułowania, że w postępowaniu o dział spadku sąd „rozstrzyga o wzajemnych roszczeniach spadkobierców”, co w niniejszej sprawie dotyczy roszczeń z tytułu spłaconych długów spadkowych, skłania do podjęcia rozważań, czy sformułowanie to dotyczy także roszczeń objętych procesowym zarzutem potrącenia, podniesionym przez spadkobiercę w innej sprawie. W szczególności chodzi więc o to, czy - zważywszy na art. 686 i 688 w związku z art. 618 § 2 k.p.c. - z chwilą wszczęcia postępowania o dział spadku może się toczyć odrębne postępowanie w sprawie, której przedmiotem jest rozliczenie przez spadkobiercę - w wyniku zgłoszenia zarzutu potrącenia - roszczeń

z tytułu spłaconych długów spadkowych. Odpowiedź na to pytanie zależy od oceny charakteru zarzutu potrącenia i jego znaczenia dla dochodzenia roszczeń.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego, a także w piśmiennictwie, zarysowały się w tej kwestii dwa stanowiska. Początkowo przeważał pogląd, że zgłoszony przez pozwanego zarzut potrącenia nie zmierza do realizacji przysługującego mu roszczenia, lecz jest wyłącznie środkiem obrony; w sentencji wyroku sąd nie rozstrzyga o wierzytelności przedstawionej do potrącenia, lecz o żądaniu pozwu, potrącenie więc stanowi przesłankę o charakterze prejudycjalnym (np. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 1987 r., III CZP 69/87, OSNC 1989, nr 4, poz. 64, i z dnia 4 sierpnia 2005 r., III CZP 53/05, OSNC 2006, nr 2, poz. 30, oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1983 r., IV CR 260/83, OSNCP 1984, nr 4, poz. 59, z dnia 11 września 1987 r., I CR 184/87, nie publ., z dnia 29 października 1997 r., II CKN 365/97, OSNC 1998, nr 4, poz. 66, z dnia 27 lutego 2004 r., V CK 190/03, „Biuletyn SN” 2004, nr 7, s. 10, oraz z dnia 26 maja 2006 r., V CSK 105/06, OSP 2007, nr 5, poz. 61).

Obok tego poglądu w judykaturze Sądu Najwyższego był jednak stale obecny pogląd przeciwny, zrównujący zgłoszenie zarzutu potrącenia z szeroko rozumianym dochodzeniem roszczenia. Sąd Najwyższy podnosił, że nie ma istotnej różnicy między realizacją roszczenia w wyniku postawionego w sprawie zarzutu potrącenia a jego dochodzeniem w drodze pozwu; zarówno skutki materialnoprawne (umorzenie wierzytelności wzajemnej), jak i skutki procesowe (litispendencja oraz *res iudicata*) są w tych sytuacjach identyczne albo bardzo zbliżone (por. np. orzeczenie z dnia 4 listopada 1963 r., 1 CR 857/59, "Nowe Prawo" 1964, nr 12, s. 1218, oraz wyroki z dnia 4 lutego 2000 r., II CKN 730/08, nie publ., z dnia 18 kwietnia 2000 r., III CKN 720/98, nie publ., i z dnia 4 października 2006 r., II CSK 202/06, OSNC-ZD 2008, nr A, poz. 5, a także postanowienie z dnia 24 lipca 2013 r., V CZ 44/13, OSNC 2014, nr 4, poz. 44). Szczególne znaczenie w omawianym zakresie należy przypisać uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2007 r., III CZP 58/07 (OSNC 2008, nr 5, poz. 44), z której jasno wynika, że skoro podniesienie przez pozwanego zarzutu potrącenia przerywa bieg przedawnienia jego roszczenia, to zarzut ten - jako czynność przedsięwzięta bezpośrednio w celu dochodzenia

roszczenia w rozumieniu art. 123 § 1 pkt 1 k.c. - stanowi formę szeroko rozumianego dochodzenia roszczeń.

W tym stanie rzeczy, podzielając przedstawiony pogląd, Sąd Najwyższy uznał postawiony w skardze kasacyjnej zarzut naruszenia prawa procesowego za uzasadniony. Jego trafność podlega wzmocnieniu przez to, że tylko w postępowaniu o dział spadku – w kontekście wszystkich składników majątku spadkowego, zarówno aktywów, jak i pasywów, a także przy uwzględnieniu i analizie wszystkich łączących się z nimi roszczeń - możliwa jest pełna i prawidłowa ocena wierzytelności przedstawionej do potrącenia w niniejszej sprawie. W szczególności, biorąc pod uwagę całokształt sytuacji, jaka powstała po otwarciu spadku po A. G., sąd spadku oceni, czy wierzytelność pozwanej wynika z tytułu spłaconych długów spadkowych, przeciwko komu ona przysługuje i w jakim zakresie. Należy przy tym zważyć, że pojęcie „długi spadkowe” użyte w art. 686 k.p.c. nie jest oczywiste, w związku z czym konieczne jest nie tylko sięgnięcie do przepisów prawa materialnego, ale także podjęcie wszechstronnej oceny stanu faktycznego, co jest możliwe tylko w postępowaniu o dział spadku. Istotne jest także to - co wprawdzie między spadkobiercami po A. G. może mieć drugorzędne znaczenie, ale czego nie można pomijać - że różne są zasady odpowiedzialności za długi spadkowe; obok odpowiedzialności solidarnej proklamowanej w art. 1034 § 1 k.c., może wchodzić także odpowiedzialność *pro rata parte* oparta na art. 411 pkt 1 k.c. Sąd spadku samodzielnie i z uwzględnieniem całego kontekstu sytuacji spadkobierców po A. G. oceni również, jak w rozważanym wypadku należy rozumieć pojęcie długów „spłaconych”, a zwłaszcza czy kryją się pod nim wszystkie formy zaspokojenia długów spadkowych.

Należy podkreślić, że w niektórych postępowaniach ustawodawca - kierując się różnymi motywami - wyłącza lub istotnie ogranicza dopuszczalność stawiania i uwzględniania procesowego zarzutu potrącenia (np. art. 493 § 3, art. 505⁴ § 2 i art. 1087 k.p.c.), zatem rozwiązanie przyjęte w odniesieniu do postępowania o dział spadku, ograniczające możliwość potrącenia poza tym postępowaniem wierzytelności z tytułu roszczeń przewidzianych w art. 686 k.p.c., nie stanowi wyjątku. Co istotne, nie chodzi w tym wypadku o materialnoprawny zakaz potrącenia (art. 505 k.c.), lecz o zakaz (ograniczenie) skutecznego

ponoszenia w określonych sprawach i w określonych sytuacjach procesowego zarzutu potrącenia.

W konsekwencji - zważywszy, że w toczącym się postępowaniu o dział spadku po A. G. złożono wniosek o rozliczenie długów spadkowych - Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ i 391 § 1 k.p.c.).